

LENGYEL ANDRÁS

MÓRA FERENC ISMERETLEN BESZÁMOLÓJA HATODIK CSÓKAI ÁSATÁSÁRÓL*

Móra Ferenc csókai ásatásairól viszonylag sokat tudunk valamennyien. Ottani munkájáról, illetve a föltárt régészeti anyagról, ha nem is a kívánatos részletességgel, maga Móra is többször írt. Leveleiben, tárcáiban s egy tanulmányában, tudjuk, Csóka többször is föl-fölbukkan. Az ásatás régészeti anyagát Banner János, Kövrig Iona és Korek József tette közzé 1960-ban. Az 1966-os szegedi régészkonferencián pedig Kóhegyi Mihály, aki mindeddig a legtöbbet tette Móra régészeti munkásságának fölméréséért és bemutatásáért, előadásban foglalta össze mindazt, amit Móra csókai ásatásairól tudni lehetett. (Előadása, *Adatok Móra Ferenc régészeti munkásságához* címen, az *Acta Antiqua et Archaeologica* 1966. évi 11. kötetében nyomtatásban is megjelent.) Ennek ellenére, sajnós, a telep régészeti földolgozása és az ásatás történetének megírása teljességében mindmáig nem történt meg — a legfontosabb anyag, Móra gondosan vezetett, részletes ásatási naplói kiadatlanul hevernek a szegedi múzeumban s ma még Móra olyan szorgalmas régészhive, mint a szegedi Kürti Béla is csak tervezi ennek az anyagnak a földolgozását, illetve nyilvánosságra hozatalát. Pedig alighanem Kóhegyi Mihálynak van igaza, aki a régész Móra mélyebb megismerését az ásatási naplók kiadásához és földolgozásához köti.

E helyzetben, amíg a naplók kiadása meg nem történik, örülnünk kell tehát még annak a rövid beszámolóknak is, amelyet — *A csókai ősember* címen — a Szegedi Napló 1911. október 29-i száma közölt. Ez a Móra hatodik csókai ásatásával egykorú, a kutatás által eddig figyelembe nem vett hírlapi tudósítás ugyan meglehetősen rövid, már-már tárcaszzerűen „oldott” írás; sem rajz, sem fénykép nem kíséri, nem támogatja írójának mondanivalóját. Mégis: bizonyos, hogy érdemes számon tartanunk ezt az alábbiakban szó szerint közlésre kerülő szöveget, mert ez az *első* beszámoló a hatodik csókai ásatásról, az akkor végzett munkáról s mint ilyen, kétségtelenül fontos ásatástörténeti dokumentum:

A CSÓKAI ŐSEMBER

A szegedi múzeum ásatásai.

Szeged, október 28.

A szegedi múzeum ma fejezte be hetek óta tartó ásatásait a csókai Kremenják nevű halmon. Első ízben 1907-ben ásatott az intézet a Kremenjákon, melyre Farkas Szilárd csókai plébános hívta fel a múzeum figyelmét s azóta most már hatodszor ismétlődtek meg az ásatások. Nyilvánvaló lett ezek folyamán, hogy a történet előtti időknek arra a szakaszára nézve, melyet a régészet csiszolt kőkorszaknak nevez, a Kremenják egyike Középeurópa legfontosabb őstelepeinek, a hazai lelőhelyek közül pedig egyik se múlja felül a leletek gazdagságában és változatosságában.

Ez év folyamán a szegedi múzeum két izben is ásatott a Kremenyákon. A tavaszon Begavári B a c k Bernát fedezte az ásatás költségeit, most pedig az állam.

Eredmények dolgában ez a hatodik ásatás semmivel se áll mögötته az előbbieknél, sőt bizonyos tekintetben fontosabbnak vehető. A Kremenyáknak eddig feltárt részein többé-kevésbé megbolygatva találták az ősember négy-öt ezer éves tűzhelyeit. A népvándorlás idején is megtelepedett ott egy nomád törzs, a lovas sírokból következtetve a honfoglaló magyarok is megszállták a halmot s ezek az újabb települők, mikor a halottakat eltemették, feltúrták és össze-vissza hányták az ősembernek az ő szemükben teljesen értéktelen, szegényes hagyatékát.

Most azonban a halom északnyugati lejtőjén olyan őstűzhelyek kerültek feltárára, a melyeket az azóta letúnt évezredek folyamán sohase háborított emberkéz. A mostani egész ásatás tulajdonkép csak két kőkorszaki lakás romjainak a kibontásából állott, melyeket azonban a legapróbb részletekig lelkiismeretesen átkutattak.

A kőkorszakbeli lakás alatt természetesen nem szabad építészeti műremekre gondolni. Közlebb jár a valósághoz, aki a cigányputrikra gondol. A kőkori ember gödröt vájt a földbe, nem is valami mélyet, agyagból szeljfogó falat vont körülötte, amit vessző- vagy nádfonásra tapasztott rá, azt azután kiégette, hogy keményebb legyen, néha valósággal téglává égette s valószínűleg gallyakkal, szalmával, sással, mivel földte be.

A kremenyáki lakások másfél méter mélyek, tíz méter hosszúak s három-négy méter szélesek voltak. Különösen érdekes, hogy a faltaszok közt az idén olyanokat is találtak, amelyek a lágy agyagba ujjal belenyomott meander-szalagokkal voltak díszítve. Igen ritka bizonyosága ez annak; hogy már a kőkor embere díszítette a háza falát, de a Kremenyákon nem lep meg: mert a lakások romjai közt s a hozzájuk tartozó hamus gödrökben lelt csont- és kőtárgyak, de különösen a cserépedények aránylag igen fejlett izlésről tanúskodnak.

Az égetett agyagrétegek alatt meglehetősen épen maradt katlanokat is találtak az idén. Az egyik lakásban egy, a másikban három, egymással összeépített katlan volt, teljesen abban a formában, amilyenben a tanyák előtt ma is épülnek a katlanok. Egy katlanban ép edényeket is találtak s az egyik közelében egy vörösrézkarikát, ami fontos kormeghatározó lelet.

A csiszolt kőkorszak az évezredek egész során keresztül tart s az alatt az ember még nem ismeri a fémeket, csontból, kőből, fából készíti minden szerszámát. Csak a csiszolt kőkor végén jutnak el az emberek addig, hogy nagy ritkaságképen ismerik a vörösrézet.

Ebben a korban él a Kremenyák ősembere. Az ezrekre menő leletek közt még eddig mindössze négy darab réztárgyra akadtak, amik abban az időben olyan fényűzésszámba mehettek, mint ma a gyémánt. A használati eszközöket még mindig csontból és kőből állította elő az ősember. Csontból a tüit, a főreit, a késeit, a szigonyait, amikkel a Tisza óriás harcsáira vadászott, kőből a vésőit, a baltáit, a buzogányait, amikkel a környék akkori mocsaras őserdőiben nyüzsgő vaddisznót, őzet agyonverte, kagylóhéjakból a gyöngyeit, karikáit, amikkel magát díszítette.

A részletekből következtetve, a kremenyáki őstelep korát legalább is a Krisztus előtti harmadik évezredbe, legalább is négyezeröttszáz évre kell tenni. A magyar Alföldnek minden esetre legrégebb telepe a Kremenyák, amelynek még hátralevő szakaszára a terület tulajdonosa, Lederer Arthur, az ismert csókaí nagybirtokos az ásatás jogát a szegedi múzeumnak biztosította.

E beszámoló névtelenül, szignálatlanul jelent meg; nem tartja számon sem a régészeti szakirodalom, sem Vajda László példás Móra-bibliográfiája. Igen nagy bizonyossággal állítható azonban, hogy az írás Móra Ferenc írása s a jövőben mind a régészeti kutatásnak, mind a Móra-filológiának így kell kezelnie.

Az olvasóban persze nyilván óhatatlanul felvetődik a kérdés: mi bizonyítja Móra szerzőségét? Kétségtelen: autográf kézírata e beszámolóban nem ismeretes, sem Móra, sem más kortárs tanú nem állította, hogy az írás Móráé. Am a beszámoló tartalma, stílusa, megjelenésének körülményei, mondjuk meg mindjárt, Mórára (s ami legalább olyan fontos, rajta kívül senki másra nem) vallanak. E tartalmi, stílusbeli és filológiai bizonyítékok legfontosabbikjai a következők:

1. A beszámoló a Szegedi Naplóban, tehát abban a lapban jelent meg, amelynek (akkor már majdnem egy évtizede) Móra is belső munkatársa volt s amelynek szerkesztésében akkor már Móra alkalmanként részt is vett. (Eppen ez időből maradt fenn Móra Csató Károlyhoz írott levele, amelyben Móra a Szegedi Napló nevében instruálta Csatót.)

2. A beszámoló nem említi az ásatás irányítóját, Mórát; különböző megfogalmazásban mindig csak a múzeumról szól. A korabeli sajtóviszonyok ismeretében elképzelhetetlen, hogy ha nem éppen Móra írta volna e beszámolót, Móra neve és az ásatásban vitt szerepe kimaradt volna belőle. Kétségtelen: Mórán kívül a Szegedi Napló bármelyik munkatársa megemlíthette volna Móra nevét — már csak kollegialitásból is. (Az ilyen kollegialításra számtalan bizonyíték van a szegedi sajtótörténetben.)

3. A cikk olyan régészeti tájékozottságot s csókai helyismeretet árul el, amilyennel Mórán kívül egyetlen szegedi újságíró sem rendelkezett. A régészeti ismeretei ugyan Tömörkénynek megletek volna ehhez, de ő a csókai ásatások részleteit nem ismerte, s azt egyébként is igen nehéz föltételezni, hogy Tömörkény azért volna beszámoló Mórától az ásatásról, hogy kollégája (s egyben: hivatali alárendeltje) helyett ő írja meg azt, amit Móra föltétlenül jobban meg tudott írni!

4. Móra máskor is írt névtelenül beszámolót saját ásatásairól. A *szegedi Egyetemi Könyvtár Móra-kéziratai* című, 1976-os impresszumú, de 1978 nyarán megjelent összeállításában van pl. Mórának egy 1926-ból való, autográf beszámolója, melyet a Fehér tó A jelű telep fölasatásáról írt. Jellemző módon, ezt az írását sem jelezte nevével, s ez is „gyorshír”, első beszámoló volt.

5. A beszámolóban meg van említve, dicsérőleg, a csókai plébános, Farkas Szilárd, aki felhívta Móra figyelmét a lelőhelyre, valamint a csókai Kremenják-domb tulajdonosa, Léderer Artur, aki engedélyezte az ásatást. A beszámoló írója szól Back Bernátról, az 1911 tavaszi csókai ásatás költségeinek fedezőjéről is — gondosan ügyelve, hogy még Back nevének predikátumát (Begavári) is megemlítsé. A dicséret ténye is, a megdicsérték személye is Mórára vall, Móra ugyanis mindig föltűnő módon ügyelt arra, hogy az ásatás lehetőségét és sikerét befolyásoló személyeket megnyerje terveinek és segítségüket nyilvános emlegetéssel is kiérdemelje, illetve megszolgálja. (Ilyen dolgairól maga is több tárcában írt.) Farkas Szilárdot Móra többször is emlegeti, egyik regényében is szerepelteti, Léderer Arturt pedig, aligha véletlenül, a csókai ásatás anyagának könyvben való közzétételéhez is, mint mecénást, megnyerte. (Vö. Péter László: *A rejtélyes csókai író*. Üzenet, 1978. 616.)

6. A csókai telep régészeti jellemzése és értékelése teljesen egyezik Móra más alkalmakkor megfogalmazott álláspontjával, véleményével. Föltűnően Mórára vall az a módszer, ahogy a beszámoló megeleveníti, az újságolvasó számára érthetővé teszi a régészeti anyagot. Kőhegyi Mihály kutatásaiból (*Móra Ferenc, a régész*. Forrás, 1969. 4. sz. 36—38.) ugyanis tudjuk, hogy a régészeti anyagnak a néprajzival való kiegészítése, összevetése és értelmezése mennyire Móra legfontosabb elvei közé tartozott — ugyanúgy, ahogy a Szegedi Napló beszámolója írójának is. (Gondoljunk csak a beszámolóban erre a mondatára: „Az egyik lakásban egy, a másikban három, egymással összeépített katlan volt, teljesen abban a formában, amilyenben a tanyák előtt ma is épülnek a katlanok.”)

7. Az egész beszámoló stílusa Móra újságírói stílusára vall, egyes fordulatai pedig föltűnően egyeznek vele. Móra pl. felsorolások végén elő-

szeretettel használta a *mivel* szót — stb. értelemben. E sajátosság a beszámolóban is megvan: „...néha valósággal téglává égette s valószínűleg gallyakkal, szalmával, sással, *mivel* földte be.”

*

Móra Ferenc e beszámolójának régészeti, helytörténeti s — közvetve — irodalomtörténeti hasznosítása a további kutatás feladata. Mostani újraközlése talán ráirányítja a figyelmet a régész Móra-ra s akkor, remélhetőleg, nem kell újabb Móra-évfordulót megélni ahhoz, hogy az ásatási naplók végre kiadóra találjanak. Móra régészívei (Kőhegyi Mihály, Kürti Béla s mások) bizonyára vállalnák a munkát.

* Ezt az írást Móra Ferenc születésének centenáriuma alkalmából közöljük.